

Журавка А. В.

*к.е.н., доц. кафедри економічної кібернетики та інформаційних
технологій*

Харківський національний університет будівництва та архітектури,

Московкін В. М.

д.г.н., професор кафедри екології

Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна,

Океме Елеоджо

аспірант кафедри економічної кібернетики

Харківського національного університету радіо електроніки

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСІВ КОНКУРЕНЦІЇ В СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

У статті розглянуто поняття конкуренції в економічній теорії і виділено ті трактування, які найкраще відповідають парадигмі популяційної динаміки і розроблюваної нами на її основі концепції конкурентно-коопераційних взаємодій у соціально-економічних системах.

Ключові слова: конкуренція, сучасна постнеокласична синергетична парадигма, парадигми популяційної динаміки, концепції конкурентно-коопераційних взаємодій у соціально-економічних системах.

Розглянемо, як трактується поняття конкуренції в економічній теорії і виділимо ті трактування, які найкраще відповідають парадигмі популяційної динаміки [1] і досліджуваної нами на її основі концепції конкурентно-коопераційних взаємодій у соціально-економічних системах [2-18, 19-26, 27].

Поняття економічної конкуренції бере початок ще у класичній праці А. Сміта "Дослідження про природу і причину багатства народів" (1776 р.)

[28]. Це поняття ототожнювалося ним із принципом "невидимої руки", відповідно до якого, "смикаючи" за ниточки маріонеток-підприємців, "рука" змушує їх діяти відповідно до певних "ідеального" плану розвитку економіки, безжалісно витісняючи фірми, зайняті виробництвом непотрібної ринкові продукції [29].

Етимологічно слово "конкуренція", як відзначається в роботі Юданова О.Ю., належить до латинського "concurrentia", що означає "зіткнення", "змагання". Саме таке поведінкове трактування цього терміна споконвічно закріпилося в економічній літературі. А. Сміт зв'язував конкуренцію з чесним, без змови, суперництвом, що ведеться між продавцями і (або) покупцями за найбільш вигідні умови продажу і покупки товарів [30, 31]. Як можна бачити, поведінкове розуміння конкуренції А. Смітом дуже близьке до розуміння цього терміна в популяційній динаміці і біології в цілому. Це стосується понять внутрішньовидової і міжвидової конкуренції. Те ж саме можна відзначити і у відношенні марксистського трактування конкуренції, під якою розуміється "властива товарному виробництву... антагоністична боротьба між приватними виробниками за більш вигідні умови виробництва і збуту товарів". Тут відразу ж виникають асоціації з біологічним принципом конкурентного виключення Й. Гаузе.

Як в біології (екології), так і в економіці, конкуренція лежить в основі механізму встановлення рівноважних станів. Так, Г. Л. Азоев [32], говорячи про ототожнення конкуренції з "невидимою рукою" ринку по А. Сміту, зв'язує її з автоматично рівноважним механізмом ринку. У зв'язку з цим варто сказати, що А. Сміт першим прийшов до розуміння того явища, що конкуренція є ефективним регулятором економічних відносин за рахунок зміни цін (при скороченні пропозиції товару ціни підвищуються, а при надлишку пропозиції – знижуються). Крім того, А. Сміт визначив основні умови ефективної конкуренції, що включають наявність великої

кількості продавців, мобільність використовуваних ресурсів; уперше показав, яким чином конкуренція зрівнює норми прибутку, приводить до оптимального розподілу праці і капіталу між галузями; розробив елементи моделі конкуренції і теоретично довів, що в її умовах можливе максимальне задоволення потреб; зробив істотний крок до формування теорії оптимального розподілу ресурсів в умовах конкуренції [32].

Розвиваючи ідеї А. Сміта, Д. Рікардо у своїй роботі "Принципи політичної економії й оподаткування" побудував більш сувору теоретичну концепцію досконалої конкуренції [39]. Він також, як і А. Сміт, думав, що ціни складаються під впливом попиту та пропозиції в результаті конкурентної боротьби. Згідно Д. Рікардо, фірми приймають рішення на основі якісно-цінових матриць, які мінімізують витрати виробництва і реалізації продукції, причому вирішальне значення у встановленні балансу цін грає конкуренція. Аналогічне значення у встановленні балансу біомас у популяційній динаміці мають внутрішньовидова і міжвидова конкуренція. Узагальнюючим результатом дослідження Д. Рікардо став "закон ринків", що визначає тенденцію рівноважного стану при повній зайнятості.

Подальший розвиток теорії досконалої конкуренції знайшов у роботі Дж. Мілля "Принципи політичної економії", який писав, наступне: "Беручи до уваги те, що конкуренція є єдиним регулятором цін, заробітної плати, ренти, вона сама по собі є законом, що встановлює правила цього регулювання". Істотні результати, що розвивають модель досконалої конкуренції з позиції закону вартості, запропонував у "Капіталі" К. Маркс.

Неокласична школа більш точно, з математичної точки зору, і повно представила вплив досконалої конкуренції на цінову систему. Так, А. Маршалл, розвиваючи основні положення економістів-класиків, більш послідовно і повно обґрунтував механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої (чистої) конкуренції і дії законів граничної корисності і граничної продуктивності [32]. Більш того,

ним уперше були піддані критиці умовності моделі чистої конкуренції, що дозволило побудувати основи теорії нової концепції конкуренції – монополістичної (з урахуванням розвитку технології і споживчих переваг при визначенні відносних цін). З цього моменту починається активна розробка моделей недосконалої конкуренції, значний внесок у яку внесли Ф. Еджуорт, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, А. Лернер, Г. Хайек та інші. Але ще Курно у своїй фундаментальній праці "Дослідження математичних принципів теорії багатства" встановив рівність між маргінальним річним доходом і рівноважною монопольною ціною. Він запропонував на цій основі теорію чистої монополії і дуополії (пізніше – олігополії). Цю теорію в математичному відношенні істотно розвинув вищезгаданий Ф. Еджуорт у своїй праці "Теорія монополії". Тут же відзначимо конкурентні стратегії А. Курно і Г. Стакельберга. Надалі ми покажемо їхній зв'язок з моделями конкуренції, заснованих на динамічних системах.

Таким чином, до середини ХХ століття сформувалися загальні уявлення про сутність конкуренції та її основні рушійні сили, що виразилися в постулатах чотирьох класичних концепцій (моделей): досконалої (чистої) конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополістичної конкуренції і чистої монополії [32].

Відзначимо, що в останній роботі приведені графічні схеми встановлення ринкової рівноваги для всіх чотирьох моделей конкуренції. Ці схеми засновані на аналізі перетинання кривих попиту та пропозиції.

При розвитку моделей недосконалої конкуренції набуло поширення структурне трактування поняття конкуренції. Її джерела відносяться до вищезгаданих робіт А. Курно, Ф. Еджуорта, Дж. Робінсон, Е. Чемберлена та інших. Як відзначається в роботі Юданова О.Ю., позиції цієї групи вчених у сучасній західній економічній науці настільки сильні, що сам термін "конкуренція" ("competition") частіше використовується саме в структурному розумінні. Якщо ж потрібно підкреслити поведінкову

сторону конкуренції, нерідко користуються іншим словом – "суперництво" ("rivalry").

Однак аналіз західної літератури по популяційній, соціальній і економічній динаміці показав виняткове використання терміна "competition" (конкуренція, змагання). При структурному підході акцент зміщується із самої боротьби компаній на аналіз структури ринку і тих умов, що домінують на ньому. Так, Ф. Найт визначає конкуренцію як ситуацію, у якій конкуруючих одиниць багато і вони – незалежні між собою. Зараз ця позиція стала загальною для багатьох підручників з економіки. Зокрема, у популярному для нас курсі «Економіки» К.Р. Макконнелла і С.Л. Брю говориться, що "конкуренція – це наявність на ринку великого числа незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його".

Таким чином, у центрі уваги виявляється не суперництво фірм у встановленні ціни, не з'ясування того, хто і чому переміг, а встановлення факту принципової можливості (або неможливості) впливу фірми на загальний рівень цін на ринку. Якщо такі впливи неможливі, то мова йде про ринок досконалої конкуренції, у протилежному випадку – про одну з різновидів конкуренції – недосконалої [30].

Найбільш істотні зауваження по цій проблемі внесли Ф. Шерер і Д. Росс [33]. Вони відзначають, що протягом XVIII-XIX ст. в економічній теорії домінували обидві концепції в розумінні конкуренції – поведінкова і структурна.

Наприкінці XIX ст. і початку XX ст. у міру того, як математичні методи стали активно застосовуватися в економічній теорії, структурна концепція зайняла лідируюче положення. Відповідно до цієї концепції ринок є конкурентним у ситуації, коли виробництвом та реалізацією однорідної продукції займається така кількість фірм, яка не дозволяє фірмам, що окремо регулюють обсяги своєї господарської діяльності,

істотно впливати на ринкову ціну товару [34]. Тут ринкові ціни сприймаються фірмами як об'єктивні фактори або параметри економічної діяльності, а одержання прибутку зв'язане з правильним вибором цими фірмами своєї предметної діяльності і управлінням витратами виробництва. Природно, чим нижче ці витрати, а також ефективніша організація економічної діяльності, тим вищим є прибуток і рентабельність.

На практиці, а потім у дослідженнях, зв'язаних із практичною діяльністю підприємств, домінуюче положення зайняла поведінкова концепція, тобто уявлення про конкуренцію як про безпосередню боротьбу фірм між собою за вплив на ринок. Ця боротьба може вестися як ціновими, так і неціновими методами. У зв'язку з цим Ф. Шерер і Д. Росс [33] запропонували ввести термін "суперництво" ("rivalry"), що означає боротьбу за потенційно лідируюче положення. Ці автори відзначають можливість існування чистої конкуренції – без суперництва – у ситуації, коли обсяг виробництва і продажів однієї фірми не залежить і не впливає на економічне становище іншої. Прикладами тут служать діяльність фермерів у розвинутих країнах [34]. Розроблені моделі конкурентних взаємодій у соціально-економічних системах, що багато в чому аналогічні моделям популятивної динаміки, найкраще відповідають поведінковій концепції (поведінковому підходові) у розумінні конкуренції. З іншого боку існує зв'язок між цими динамічними (поведінковими) моделями і моделями А. Курно і Г. Стакельберга, тобто фактично буде встановлений зв'язок між поведінковою і структурною конкурентною концепцією.

Третій підхід до визначення конкуренції є функціональним. Він описує роль, що конкуренція грає в економіці. Наприклад, Й. Шумпетер у рамках своєї теорії економічного розвитку визначав конкуренцію як суперництво старого з новим. Нововведення скептично приймаються ринком, але якщо новаторові вдається їх здійснити, саме механізм

конкуренції витісняє з ринку підприємства, що використовують застарілі технології [30].

Величезний внесок у теорію конкуренції вніс Л. Вальрас, що з математичних позицій відкрив закон загальної (конкурентної) рівноваги. Його ідея полягає в тому, що при деякій системі цін індивідуальні наміри учасників стають сумісними, тобто така система цін забезпечує розподіл ресурсів і продуктів на основі вирішення конфлікту між учасниками. Така рівноважна ситуація називається конкурентною рівновагою. Умови існування конкурентної рівноваги в моделі Вальраса визначаються теоремою Ерроу-Дебре [36].

Із сучасних учених величезний внесок у теорію конкуренції вніс американський економіст М. Портер [37, 38]. Він стверджує, що конкурентні переваги фірми у визначеній країні зв'язані з чотирма детермінантами країн, що формують конкурентне середовище.

Сукупність детермінант конкурентної переваги як системи утворюють так званий "національний ромб" (рис. 1).

Країни мають багато шансів на успіх в тих галузях і групах (кластерах), де цей ромб має найбільш сприятливий характер. Крім цих детермінант М. Портер пропонує враховувати ще два параметри: випадкові події ("прориви" в технологіях, політичні кризи за рубежом, зміна попиту і пропозиції на зовнішніх ринках і т.д.); державне регулювання (антимонопольна політика, протекціонізм і т.д.). Він також виділяє особливі стадії конкурентноздатності національної економіки (рис. 2), які відповідають чотирьом основним рушійним силам або стимулам, що визначають її розвиток в окремі періоди часу.

На перших трьох стадіях відбувається зростання конкурентноздатності національної економіки, що поєднується із зростанням добробуту держави. Четверта стадія означає поступове сповільнення росту. Якщо в якості кількісного параметру добробуту

держави взяти її ВВП, то запропонована М. Портером тимчасова зміна стадій конкурентноздатності економіки країни може бути описана, на наш погляд, логічною моделлю росту.

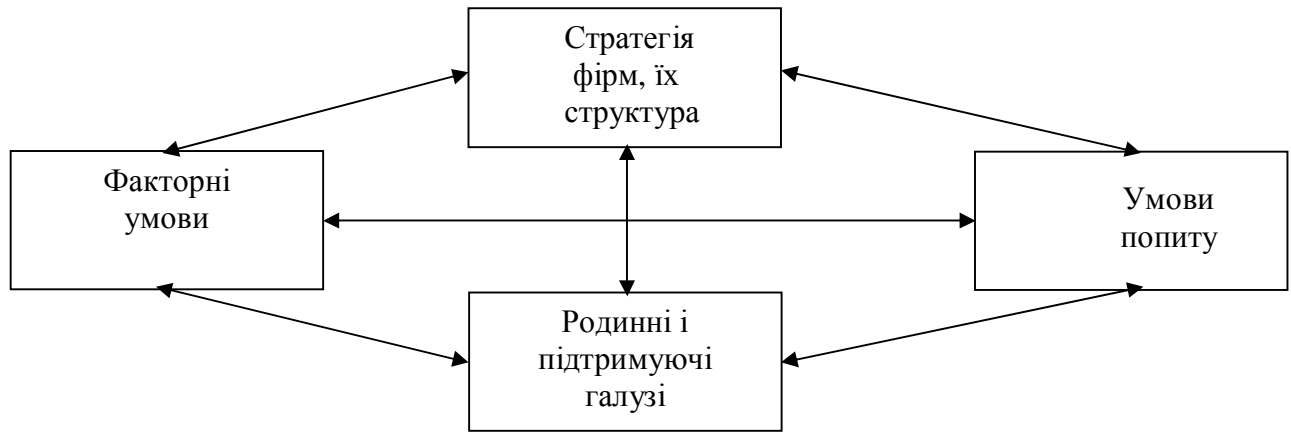

Рис. 1. "Національний ромб" за М. Портером

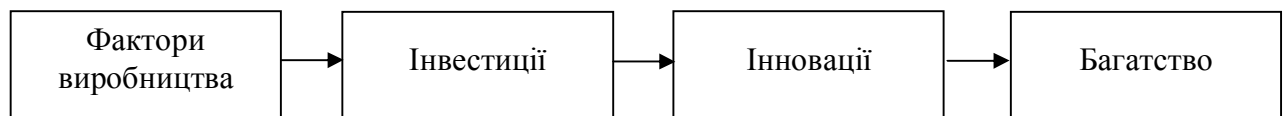

Рис. 2. Стадії конкурентноздатності економіки за М. Портером

М. Портер також запропонував поняття (схему) п'яти конкурентних сил, що визначають привабливість галузі і позиції даної фірми в конкурентній боротьбі в ній:

1. Поява нових конкурентів.
2. Погроза заміни даного продукту новими продуктами.
3. Сила позиції постачальників.
4. Сила позиції покупців.
5. Конкуренція серед виробників у самій галузі.

Для першої сили він розглядає поняття бар'єру входу в галузь і визначає вісім факторів, що впливають на висоту цього бар'єру, а для останньої пропонує класифікацію фірм за ступенем ринкової частки в галузі: ринковий лідер, ринковий претендент, ринковий послідовник,

організації, що діють у ринковій ніші.

У багатьох наукових монографіях і підручниках з економіки відзначається, що дотепер у теорії конкуренції не установилася визначена термінологія, кожен автор намагається дати своє визначення конкуренції [29, 30]. Великий вплив на економічну теорію конкуренції робить біологічна термінологія (ринкова ніша – аналог екологічної ніші, виживання в конкурентній боротьбі, домінантна фірма та ін.). Розглянуті в економічній теорії ситуації суперництва рівних по потужності фірм або придушення слабкого сильним знаходять явний прояв і в популяційній динаміці.

Дотримуючись традиції запозичення з біології різних понять, А. Ю. Юданов [30] недавно адаптував для економіки забуту теорію конкурентної стратегії, запропоновану в 1935 р. російським біологом Л. Раменським і перевідкриту через 40 років англійцем Дж. Граймом. Відповідно до цієї теорії розрізняють віолентну, патієнтну, комутантну і експлерантну стратегії конкурентної боротьби і відповідних цим стратегіям класи фірм. Наприклад, комутантна стратегія властива дрібним фірмам, що орієнтовані на задоволення невеликих за обсягом потреб ринку і мають велику гнучкість.

Фірми-комутанти стійкі, але легко уразливі. Щорічно величезна кількість дрібних фірм банкрутує і ліквідується, але ще значна частина виникає знову. Тут, на наш погляд, чітко простежується аналогія з моделлю "народження-загибель", загальноприйнята в популяційній екології.

Інтенсивність конкуренції може розрізнятися на різних ринках. У благополучних галузях і сприятливих ситуаціях конкуренція носить відносно м'який характер і підприємства відносно мирно співіснують. Як пише А. Ю. Юданов [30], у цій ситуації фірми можуть собі дозволити діяти за принципом: "живи і дай жити іншим". Напроти, у несприятливих

галузях йде запекла боротьба, націлена на повне витиснення конкурентів з ринку, тому що для кожної з фірм перемога над суперниками – це питання життя і смерті. Тут працює вищевказаний нами біологічний принцип конкурентного виключення Г. Гаузе, що з успіхом можна назвати й економічним принципом. Відзначимо, що А. Ю. Юданов запропонував визначення поняття конкуренції, що найкраще вписується в парадигму популяційної динаміки: "ринкова конкуренція – боротьба фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на доступних сегментах ринку" [30]. Згадаємо, що в біології (екології) під конкуренцією розуміється боротьба живих організмів і їх популяцій за обмежений харчовий ресурс. Усе вищесказане обґрунтовує можливість застосування підходів і рівнянь популяційної динаміки при моделюванні конкурентних взаємодій в економіці.

Добре узгоджуються з принципами і моделями популяційної динаміки (в аспекті аналізу стійкості рівноважних станів) наступні закономірності конкурентної боротьби в економіці, викладені В. І. Крамаренко [41]:

- якщо конкуренти володіють рівними потужностями, а їх стратегії, власне кажучи, ідентичні, то рівновага на ринках хитка, а конфлікти постійні;

- якщо істотний, найбільш значимий фактор наблизився до критичного стану, то рівновага також мінлива;

- якщо критичними в потенціалі можуть стати кілька факторів, то можлива ситуація, коли кожен конкурент знайде для себе визначену частку успіху в споживачів, і тоді декілька конкурентів зможуть співіснувати кожний у своєму "професійному сегменті".

На цей час накопичено значно менший обсяг знань, присвячений поняттю кооперації у порівнянні з поняттям конкуренції. Справа в тому, що в основі досліджень ринкових процесів традиційно лежав процес

конкуренції [1]. Ця ситуація істотно не змінювалася в останню чверть століття. Для обґрунтування вищевказаного твердження ми провели інформаційно-наукометричний експеримент у базі даних МАГАТЕ "INIS", що містить більш 2 млн. рефератів, робіт з еколого-енергетичної і еколого-економічної проблематики, він показав перевагу робіт з моделювання конкурентних взаємодій в економіці в порівнянні з аналогічними роботами по кооперації в співвідношенні 3:1 [18].

Список використаної літератури

1. Журавка А. В. Экономические концепции конкуренции и кооперации // Вестник ХНУ им. В. Н. Каразина. – Х., 2002. – № 502. – С. 169-176.
2. Журавка А. В. Конкурентные взаимодействия в экономико-экологическом моделировании // Матеріали 2-ї міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції 27 червня – 4 липня 2001 р., м. Керч. В 2-х частинах. Частина 1. – Харків: Українська Асоціація "Жінки в науці та освіті", Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харківський інститут управління, 2001. – С. 144-145.
3. Журавка А. В. Концепция моделирования конкурентных взаимодействий в теории экономической динамики // Радиоэлектроника и информатика. – Х., 2001. – № 4. – С. 82-88.
4. Журавка А. В. Проблемы социально-эколого-экономических исследований информационно-аналитических систем поддержки принятия решений в экономической теории конкурентно-кооперационных взаимодействий // 7-я Международная конференция Теория и техника передачи приема и обработки информации / Сб. научных трудов. – Х.: ХТУРЭ, 2001. – С. 330-331.
5. Журавка А. В. Математическое моделирование взаимодействий на

общем рынке труда и капитала // Экономика: проблемы теории та практики. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 131. – С. 50-53.

6. Журавка А. В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 1-2. – С. 49-51.

7. Журавка А. В. Экономические концепции конкуренции и кооперации // Вестник ХНУ им. В. Н. Каразина. – Х., 2002. – №502. – С. 169-176.

8. Журавка А. В. Численный анализ трехмерной модели конкурентно-кооперационных взаимодействий (Социально-экономические системы) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 7-8. – С. 35-37.

9. Журавка А. В., Московкин В. М. Математическая модель роста количества инновационно-ориентированных фирм // Науковий вісник будівництва. – Х., 2001. – № 15. – С. 286-289.

10. Журавка А. В., Московкин В. М. Нелинейная модель динамики занятого населения и анализ устойчивости ее равновесных состояний // Вестник Международного Славянского университета. – Серия "Экономика. Социология". – Х., 2002. – Том 5, – № 3. – С. 32-34.

11. Журавка А. В., Московкин В. М. Моделирование сети инновационно-ориентированных фирм // Материалы 2-ой Международной междисциплинарной научно-практической конференции "Современные проблемы гуманизации и гармонизации управления" 4-11 ноября 2001 г. – Х.: Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, 2001. – С. 173-174.

12. Журавка А. В., Московкин В. М. Математическое моделирование потоков рабочей силы на общем рынке труда двух территориальных образований // Вестник Национального технического университета

"ХПИ". – Выпуск № 11'2. – 2002. – С. 31-35.

13. Журавка А. В., Московкин В. М. Трехмерная модель когерентных кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 145. – С. 50-53.

14. Журавка А. В., Шевченко Л. П. Концептуальные проблемы экономической динамики // Тези доповідей VII Всеукраїнської науково-методичної конференції 11-13 вересня 2002 р. – Запоріжжя. НАН України, Міністерство науки і освіти України, Запорізький державний університет, 2002. – С. 66-67.

15. Журавка А. В., Московкин В. М., Брук В. В. Двумерная модель конкурентных взаимодействий в экономике: теория и численные эксперименты // Автоматические системы управления и приборы автоматизации. – Х., 2001. – № 115. – С. 98-103.

16. Журавка А. В., Московкин В. М., Брук В. В. Двумерная модель кооперационных взаимодействий в экономике // Радиоэлектроника и информатика. – Х., 2002. – № 1. – С. 138-140.

17. Журавка А. В., Московкин В. М., Шевченко Л. П. Взаимодействие рабочей силы и свободных рабочих мест на рынке труда (Математическая модель) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 3-4. – С. 24-28.

18. Журавка А. В., Московкин В. М., Шепелев А. Г., Пантеенко Л. В. Наукометрический анализ эколого-экономических публикаций по конкурентно-кооперационной проблематике, представленных в базе данных МАГАТЭ "INIS" // Проблемы науки. – К., 2002. – № 4. – С. 33-36.

19. Московкин В. М., Журавка А. В. Математическое моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий в общественных науках // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2001. – № 3-4. –

С. 46-51.

20. Московкин В. М., Журавка А. В. Пьер – Франсуа Верхульст – забытый первооткрыватель закона логистического роста и один из основателей экономической динамики // Наука та наукознавство. – К., 2003. – № 2. – С. 75-84.

21. Московкин В. М., Журавка А. В. Связь между конкурентными моделями Курно и Стакельберга и конкурентными моделями популяционной динамики, адаптированных к рыночной экономике // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2003. – № 5-6 (23-24). – С. 25-29.

22. Московкин В. М., Журавка А. В. Связь между конкурентными моделями Курно и Стакельберга и конкурентными динамическими моделями в рыночной экономике // "Современные проблемы науки и образования". Материалы 3-ей Международной междисциплинарной научно-практической конференции, 1-9 мая 2002 г., г. Ужгород/Харьков: Украинская ассоциация "Женщины в науке и образовании", Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, Ужгородский национальный университет, 2002 . – С. 64.

23. Московкин В. М., Журавка А. В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (Контекст уравнений популяционной динамики в социально-экономических системах) // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 5-6. – С. 27-34.

24. Московкин В. М., Журавка А. В. Периодические решения в динамической системе третьего порядка, описывающей конкуренцию между социальными группами // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2002. – № 3-4.– С. 57-66.

25. Московкин В. М., Журавка А. В. Концептуальные проблемы социально-экономической динамики // Экономическая

кибернетика. – Донецк, 2003. – № 1-2. – С. 4-7.

26. Московкин В. М., Журавка А. В., Брук В. В. Самоорганизация в бизнес системах в рамках закона конкурентного распределения // Бизнес Информ. – Х., 2002. – № 9-10. – С. 52-54.

27. Московкин В. М., Шевченко Л. П., Журавка А. В. Математическое моделирование конкурентных взаимодействий на общих рынках труда и капитала // Экономическая кибернетика. – Донецк, 2001. – № 5-6. – С. 31-36.

28. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Наука, 1993. – 570 с.

29. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: Экономика, стратегия, управление. – М.: Инфра, 2000. – 312 с.

30. Юданов А. Ю. Конкуренция: Теория и практика. – М.: ГНОМ и Д., 2001. – 304 с.

31. Грицай О. В., Иоффе Г. В., Трейвиш А.И. Центр и периферия в региональном развитии. – М.: Наука, 1991. – 168 с.

32. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.

33. Шерер Ф. М., Росс Д. Структура отраслевых рынков. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 697 с.

34. Осыченко Н. Анализ конкурентоспособности предприятий некоторые теоретические принципы // Бизнес Информ. – Х., 2000. – № 5. – С. 87-89.

35. Московкин В. М. Основы концепции диффузии инноваций // Бизнес Информ. – Х., 1998. – № 17-18. – С. 41-48.

36. Колемаев В. А. Математическая экономика. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 240 с.

37. Портер М. Конкуренция. – СПб.: Изд. дом "Вильямс", 2000. – 495 с.

38. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
39. Рикардо Д. Сочинения Давида Рикардо. – М.: Изд. Социально-экономической литературы, 1958. – 223 с.
40. Лысенко Ю. Г., Гузь Н. Г., Ремпель А. Г. Моделирование конкурентоспособности производственной фирмы.– Донецк.: ИЭП НАН Украины, 1998. – 25 с.
41. Крамаренко В. И. Маркетинг. – Симферополь: Таврида, 2000. – 251 с.

ЖУРАВКА А. В., МОСКОВКИН В. М., ОКЕМЕ ЕЛЕОДЖО. СУЩНОСТЬ ПРОЦЕССОВ КОНКУРЕНЦИИ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

В статье исследованы понятия конкуренции в экономической теории и выделены те трактовки, которые наилучшим образом соответствуют парадигме популяционной динамики и разработанной нами на ее основе концепции конкурентно-кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах.

Ключевые слова: конкуренция, современная постнеокласическая синергетическая парадигма, парадигмы популяционной динамики, концепции конкурентно-кооперационных взаимодействий в социально-экономических системах.

ZHURAVKA A. V., MOSKOVKIN V. M., OKEME ELEODZHO. THE ESSENCE OF THE PROCESS OF COMPETITION IN THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

The article provides an overview of the notion of competition in economic theory and highlights the interpretations which suit the paradigm of population dynamics and the concept of competitive-cooperative interactions in social-economic systems which we have developed on its basis in the best possible way.

Key words: competition, modern postneoclassical sinergetical paradigm, the paradigms of population dynamics, the conceptions of competition-cooperational interactions in social-economical systems.